

Міністерство освіти і науки України
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

СЕМЕНЮК Ольга Володимирівна

УДК 811.161.2'37

**ЛЕКСИЧНІ НОВОТВОРИ ПАВЛА ТИЧИНИ:
СТРУКТУРА, СЕМАНТИКА,
ЛЕКСИКОГРАФІЧНО-ЧАСОВІ ПАРАМЕТРИ**

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Луцьк – 2015

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі української мови Рівненського державного гуманітарного університету Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор
Вокальчук Галина Миколаївна,
Рівненський державний гуманітарний університет,
професор, завідувач кафедри української мови

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Колоїз Жанна Василівна,
Криворізький педагогічний інститут
ДВНЗ “Криворізький національний університет”,
завідувач кафедри української мови;

кандидат філологічних наук, професор
Богдан Світлана Калениківна,
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки,
завідувач кафедри історії та культури
української мови

Захист відбудеться “31” жовтня 2015 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 32.051.02 Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (вул. Винниченка, 30а, ауд. 407, м. Луцьк, 43021).

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки за адресою: вул. Винниченка, 30а, м. Луцьк, 43021.

Автореферат розіслано “29” вересня 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
доктор філологічних наук, професор

Н. М. Костусяк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Розвиток мови – це динамічний процес, що передбачає появу нових слів, які збагачують лексичний склад, відображають мовну картину світу і виражають національно-культурні та світоглядно-суспільні орієнтації українського народу на певному хронологічному зрізі.

У лінгвістиці нові слова, які знайшли своє функційне вираження зокрема в художніх текстах, називають авторськими лексичними новотворами (АЛН). Вони розширюють стилістичні можливості мови і слугують мовно-виражальними засобами в процесі найменування предметів, явищ, ознак тощо.

Новотвори неодноразово ставали об'єктом усебічних лінгвістичних студій як українських (Г. М. Колесник, М. М. Пилинський, С. Я. Єрмоленко, Ж. В. Колоїз, Г. М. Вокальчук, О. А. Стишов, Г. М. Сютя, С. К. Богдан, Н. А. Адах, К. В. Брітікова, Н. В. Гаврилюк, О. О. Жижом, Д. В. Мазурик, О. М. Турчак, Т. Г. Юрченко, В. В. Максимчук та ін.), так і закордонних (Г. О. Винокур, О. А. Габінська, О. А. Земська, Н. З. Котелова, О. Г. Ликов, В. В. Лопатін, Р. Ю. Намікова, С. І. Тогоєва та ін.) дослідників.

Визначення тенденцій неологізації певного періоду чи епохи загалом, причин появи нових слів передбачає дослідження словотворчої діяльності провідних українських письменників як творців мови. На початку ХХІ ст. активізовано неологічні студії, у яких найбільше уваги присвячено вивченню словотворчості окремих авторів і літературних угруповань ХХ ст. У коло наукових зацікавлень вітчизняних мовознавців потрапили неологічні експерименти В. Барки (Н. А. Адах), М. Семенка (Г. М. Вокальчук), Я. Славутича (Н. М. Сологуб), В. Стуса (Л. В. Оліфіренко, О. Б. Тимочко), неокласиків (Н. В. Гаврилюк, А. А. Калетнік), шістдесятників (Г. М. Вокальчук, О. Б. Тимочко), поетів Молодої музи (Г. М. Вокальчук), авторів 80–90-х років ХХ ст. (О. О. Жижом), поетів Рівненщини (В. В. Максимчук) та ін.

Актуальність теми дослідження. Одним із найактивніших словотворців ХХ ст. був Павло Тичина. Мистецьку спадщину автора неодноразово обирали об'єктом усебічних досліджень, зокрема літературознавчий погляд висвітлювали Г. Ю. Грабович, О. І. Губар, Ю. А. Лавріненко, Л. М. Новиченко, С. В. Тельнюк та ін. Текстологію П. Тичини вивчав С. А. Гальченко. Аналізові художніх здобутків поета присвячено праці Ю. О. Тітаренко, Т. П. Шестопалової. Роль та місце літературної спадщини П. Тичини в контексті епохи, вплив на творчість інших авторів досліджували К. С. Буркут, Л. Р. Вежбовська, М. Ю. Карацуба, Я. Т. Стецько, Т. В. Федотова. Історичний підхід до аналізу діяльності поета пропонує Л. В. Даниш, лінгводидактичні аспекти вивчення творів П. Тичини розглядає М. С. Павленко. С. К. Богдан описала мовну поведінку поета в епістолярних діалогах.

Із мовознавчого погляду творчість поета, зокрема його мовно-експериментаторську діяльність, аналізували В. О. Шадура, І. Р. Вихованець, Г. М. Колесник, М. М. Пилинський, С. М. Шаховський, Г. М. Вокальчук. Утім, досі комплексного не проаналізовано неологію П. Тичини з урахуванням екстра- й інтралінгвальних чинників, що вплинули на семантико-структурні особливості

авторських інновацій і креативну психолінгвальну діяльність поета впродовж різних періодів його творчості. Досі системно не розглянуто неологію П. Тичини в її тісних взаємозв'язках із фольклорними okazіоналізмами і словотворчими процесами в мові загалом і в українському поетичному лексиконі ХХ ст. зокрема.

Словотворчість саме П. Тичини обрано об'єктом різновекторного наукового аналізу й тому, що поет посідав ключове місце в українському літературному процесі, брав активну участь у політичному та громадському житті країни, належав до когорти класиків ХХ ст., які зробили вагомий внесок у розвиток і збагачення рідної мови та поетичного словника, власною мовно-експериментаторською діяльністю суттєво вплинули на словопошуки сучасників і поетів наступних поколінь.

1971 року Г. М. Колесник опублікував словник неологізмів П. Тичини – перший в українській письменницькій лексикографії словник авторської неологічної лексики. Дослідник опрацював 20 першоджерел, із-поміж яких – найповніше на той час 6-томне видання творів письменника (1960–1962 pp.). До загального реєстру уведено 637 інновацій, засвідчених не лише в оригінальних творах П. Тичини, а й у його поетичних перекладах текстів світової літератури, публіцистичних, літературно-критичних статтях і прозових художніх текстах.

Поява у 80-х роках минулого сторіччя повного академічного видання творів П. Тичини спричинила потребу по-новому поглянути на словотворчість поета, яка на початку третього тисячоліття особливо актуальна, зважаючи на активні процеси неологізації загальномовного й – відповідно – поетичного лексикону. Відтак здійснено ще одну спробу моніторингу поетичного доробку автора крізь призму неології, унаслідок чого згідно з теоретичними засадами сучасної вітчизняної письменницької лексикографії укладено якнайповніший на сьогодні “Словник авторських лексичних новотворів Павла Тичини”, що містить 1085 АЛН – на 448 одиниць більше, ніж у першому словнику авторської неологічної лексики.

Усе зазначене вище зумовлює **актуальність** обраної теми дисертації.

Мета роботи – системне дослідження еволюції словотворчої діяльності П. Тичини, семантичний, лексико-граматичний, дериваційний аналіз і лексикографічний опис авторських новотворів.

Для досягнення поставленої мети реалізовано такі **завдань**:

- схарактеризовано проблематику й основні напрями досліджень у царині української авторської неології та неографії;
- систематизовано основні напрями та перспективи дослідження неології П. Тичини;
- визначено й описано особливості еволюційних процесів у психолінгвальній креативній діяльності П. Тичини впродовж різних періодів його поетичної творчості;
- аргументовано й експериментально доведено залежність активізації/спаду творення інновацій у поезії П. Тичини від впливу екстра- та інтралінгвальних чинників;
- виявлено основні тенденції індивідуально-авторської номінації в поезії П. Тичини, зумовлені впливом фольклорних традицій словотворення;
- досліджено специфіку індивідуально-авторської номінації П. Тичини

авторських інновацій і креативну психолінгвальну діяльність поета впродовж різних періодів його творчості. Досі системно не розглянуто неологію П. Тичини в її тісних взаємозв'язках із фольклорними окаціоналізмами і словотворчими процесами в мові загалом і в українському поетичному лексиконі ХХ ст. зокрема.

Словотворчість саме П. Тичини обрано об'єктом різновекторного наукового аналізу й тому, що поет посідав ключове місце в українському літературному процесі, брав активну участь у політичному та громадському житті країни, належав до когорти класиків ХХ ст., які зробили вагомий внесок у розвиток і збагачення рідної мови та поетичного словника, власною мовно-експериментаторською діяльністю суттєво вплинули на словопошуки сучасників і поетів наступних поколінь.

1971 року Г. М. Колесник опублікував словник неологізмів П. Тичини – перший в українській письменницькій лексикографії словник авторської неологічної лексики. Дослідник опрацював 20 першоджерел, із-поміж яких – найповніше на той час 6-томне видання творів письменника (1960–1962 рр.). До загального реєстру уведено 637 інновацій, засвідчених не лише в оригінальних творах П. Тичини, а й у його поетичних перекладах текстів світової літератури, публіцистичних, літературно-критичних статтях і прозових художніх текстах.

Поява у 80-х роках минулого сторіччя повного академічного видання творів П. Тичини спричинила потребу по-новому поглянути на словотворчість поета, яка на початку третього тисячоліття особливо актуальна, зважаючи на активні процеси неологізації загальномовного й – відповідно – поетичного лексикону. Відтак здійснено ще одну спробу моніторингу поетичного доробку автора крізь призму неології, унаслідок чого згідно з теоретичними засадами сучасної вітчизняної письменницької лексикографії укладено якнайповніший на сьогодні “Словник авторських лексичних новотворів Павла Тичини”, що містить 1085 АЛН – на 448 одиниць більше, ніж у першому словнику авторської неологічної лексики.

Усе зазначене вище зумовлює **актуальність** обраної теми дисертації.

Мета роботи – системне дослідження еволюції словотворчої діяльності П. Тичини, семантичний, лексико-граматичний, дериваційний аналіз і лексикографічний опис авторських новотворів.

Для досягнення поставленої мети реалізовано такі **завдань**:

- схарактеризовано проблематику й основні напрями досліджень у царині української авторської неології та неографії;
- систематизовано основні напрями та перспективи дослідження неології П. Тичини;
- визначено й описано особливості еволюційних процесів у психолінгвальній креативній діяльності П. Тичини впродовж різних періодів його поетичної творчості;
- аргументовано й експериментально доведено залежність активізації / спаду творення інновацій у поезії П. Тичини від впливу екстра- та інтралінгвальних чинників;
- виявлено основні тенденції індивідуально-авторської номінації в поезії П. Тичини, зумовлені впливом фольклорних традицій словотворення;
- досліджено специфіку індивідуально-авторської номінації П. Тичини

на тлі словотворчої діяльності провідних поетів ХХ ст. із метою визначення внеску письменника в розвиток загальнономовного й поетичного лексиконів;

- з оперттям на теоретичні засади сучасної індивідуально-авторської неографії укладено "Словник авторських лексичних новотворів Павла Тичини".

Об'єктом дослідження є авторські лексичні новотвори поета.

Предмет дослідження – семантична, лексико-граматична, дериваційна структура та лексикографічна інтерпретація лексичних новотворів П. Тичини.

Джерельною базою дисертації слугували 1 – 7 томи 12-томного академічного видання творів П. Тичини (Тичина П. Зібрання творів : [у 12 т.] / П. Тичина. – К. : Наукова думка, 1983–1987), у яких розміщено поетичну спадщину автора; збірки "Твори: в 6-ти томах" (1962 р.), "Твори" (1976 р.), "В серці у моїм" (1979 р.), "Послав я в небо свою молитву" (2011 р.), "Народні пісні в записках Павла Тичини" (1976 р.). Матеріал дослідження – 1085 одиниць індивідуально-авторської номінації, зафіксованих у поетичних текстах П. Тичини.

Методи дослідження. Для систематизації результатів дослідження застосовано *описовий метод*. Із огляду на специфіку мети та завдань дослідження для аналізу одиниць індивідуально-авторської номінації використано *методи емпіричних досліджень: елементи синтезу й аналізу* застосовано для опису еволюції психолінгвальної креативної діяльності П. Тичини на певному хронологічному зрізі; *зіставно-порівняльний метод* – для порівняння АЛН П. Тичини з інноваціями інших письменників ХХ ст.; *метод кількісних підрахунків* – для визначення частотного розподілу інновацій упродовж виокремлених періодів творчості письменника; *компонентний аналіз* – для дослідження семантичної структури інновацій П. Тичини; *контекстний аналіз* – для ідентифікації АЛН у поетичних текстах; *морфемний і словотвірний аналіз* – для встановлення морфемної та словотвірної структури авторських новотворів.

Наукова новизна роботи. Уперше комплексно проаналізовано одиниці оказіональної лексичної номінації в поезії П. Тичини з урахуванням екстра- та інтралінгвальних чинників, що впливали на появу інновацій, визначено внесок поета в розвиток і збагачення української мови загалом і поетичного лексикону ХХ ст. зокрема, обґрунтовано тісний взаємозв'язок неології П. Тичини з традиціями усної народної творчості в царині оказіонального словотворення; уперше за допомогою методу кількісних підрахунків проаналізовано специфіку еволюції психолінгвальної креативної діяльності автора, визначено основні тенденції творення неологічної лексики впродовж різних періодів творчості П. Тичини.

Теоретичне значення роботи забезпечує те, що її основні положення й результати поглиблюють теорію авторської неології та неографії, ідіостилістики, оказіонального словотвору. Висновки й узагальнення дослідження дають змогу розширити уявлення про АЛН як репрезентант мовної свідомості креативної особистості – представника українськомовної спільноти. Науково доведено, що результати словотворчості письменника безпосередньо залежать від впливу інтра- й екстралінгвальних чинників ідеологічного, культурологічного, соціального характеру; обґрунтовано необхідність дослідження індивідуально-авторської номінації в українській поезії ХХ ст. з урахуванням традицій оказіонального словотворення в мові фольклору.

Практична цінність дослідження полягає у створенні словників неологічної лексики П. Тичини і фольклоризмів-юкстапозитів, за аналогією до яких конструювалися авторські складені найменування в поезії ХХ ст. Результати дослідження знайдуть своє застосування у процесі викладання курсу “Сучасна українська літературна мова”, зокрема розділів “Лексикологія”, “Лексикографія”, “Словотвір”, “Стилістика”, спецкурсів з індивідуально-авторської неології, лінгвіста і діостилістики.

Зв'язок роботи з науковими проблемами, планами, темами. Тема дисертації пов'язана з науковою проблематикою кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету – “Українська індивідуально-авторська неологія”. Роботу виконано згідно з планами науково-дослідної роботи неологічної лабораторії “NEOLEX-Рівне” Рівненського державного гуманітарного університету. Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 8 від 30 березня 2012 року), перезатверджена на засіданні вченої ради Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 10 від 28 травня 2015 року).

Особистий внесок здобувача. Усі праці написані одноосібно, за винятком трьох статей, де дисертанти належить практична частина дослідження.

Апробація роботи. Основні теоретичні положення дисертації обговорено на засіданнях кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету. Результати дослідження апробовано на 30 наукових заходах різного рівня: міжнародних наукових конференціях: “Мова як світ світів. Поетика і граматики” (Київ, 2010); “Етнос, мова та культура: минуле, сьогодення, майбутнє” (Рівне, 2011, 2013); “Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах” (Дніпропетровськ, 2011); “Динамічні процеси в граматиці та лексичному складі сучасних слов'янських мов” (Рівне, 2011); “Українські переклади Святого Письма в слов'янському контексті (до 450-річчя Пересопницького Євангелія)” (Рівне, 2011); “Лінгвістичні студії молодих дослідників” (Рівне, 2012); “Інноваційні процеси в лексичі та граматиці української мови” (Луцьк, 2013); “Українська мова і культура у загальнослов'янському контексті: здобутки та перспективи” (Київ, 2014); IX Міжнародна науково-практична конференція “Мови і світ: дослідження та викладання” (Кіровоград, 2015); “Лінгвостилістика ХХІ ст.: стан і перспективи” (Луцьк, 2015); міжнародних семінарах “Актуальні явища в сучасних слов'янських мовах і літературах” (Оломоуць (Чеська Республіка), 2011); “Слов'янські мови та літератури в епоху глобалізації: лінгвокультурологічний та лінгвоекоекологічний погляд” (Оломоуць (Чеська Республіка), 2014); міжнародних наукових читаннях “Здобутки і перспективи сучасної лінгвоукраїністики: Лінгвістичні студії молодих дослідників” (до 50-річчя кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету) (Рівне, 2013); V Міжнародних читаннях “Лінгвістичні студії молодих дослідників” (Рівне, 2015); всеукраїнських конференціях, семінарах, форумах: “Актуальні проблеми культури української мови та мовлення” (Острогор, 2011, 2013); II Всеукраїнському лінгвістичному форумі молодих учених (Київ, 2012); “Актуальні проблеми української неології” (Рівне, Острогор, 2013); “Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії” (Рівне, 2012); “Феномен Василя Стуса” (Острогор, 2013); “Мова і культура

як форми людського буття і свідомості нації" (Київ, 2013); *регіональних конференціях*: "Актуальні проблеми культури української мови" (Острог, 2010); "Модель випускника-філолога: стан і перспективи" (Рівне, 2011); *звітних конференціях*: XVI науковій викладацько-студентській конференції, присвяченій 450-річчю Пересопницького Євангелія та 430-й річниці Острозької Біблії (Острог, 2011); "Наукові дослідження молоді" (Дубно, 2011, Рівне, 2011); *круглих столах*: "Поет планетарного масштабу (мовосвіт Павла Тичини)" (Рівне, 2011); "Ниточку між нами слово-човник тягне" (Острог, 2011); "Українська індивідуально-авторська неологія на зламі тисячоліть" (до 5-річчя лексикографічної лабораторії "Острозький неограф") (Острог, 2012); *засіданнях неографічних лабораторій* "Острозький неограф" Національного університету "Острозька академія" та "NEOLEX-Рівне" Рівненського державного гуманітарного університету (Острог, Рівне, 2010–2015 рр.).

Публікації. Теоретичні й практичні результати наукового дослідження викладено в 19 публікаціях (10 із них – у фахових виданнях України, 1 – у збірнику, зареєстрованому в міжнародних каталогах періодичних видань та базах даних (Ulrichsweb Global Serials Directory, OCLC WorldCat, OPEN Academic Journals Index (OAJI), Research Bible, Index Copernicus), 2 – у неперіодичних закордонних); "Словнику авторських лексичних новотворів Павла Тичини" (Острог, 2011).

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається з переліку умовних скорочень, уживаних у роботі, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаної літератури (248 позицій), списку лексикографічних джерел (81 позиція), списку фольклорних джерел (100 позицій), списку першоджерел (8 позицій) і 11 додатків. Повний обсяг дисертації – 275 сторінок, основну частину викладено на 192 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, сформульовано мету та завдання роботи, визначено об'єкт, предмет, методи дослідження, указано джерельну базу, наукову новизну праці, її теоретичну та практичну цінність, представлено матеріал дослідження, наведено відомості про апробацію результатів дисертації.

У **першому розділі** – "Лінгвістична природа авторських лексичних новотворів" – розглянуто особливості нового слова, поява якого зумовлена динамікою розвитку лексичного складу сучасної літературної мови; проаналізовано термінологічний апарат українських неологічних досліджень; схарактеризовано екстра- та інтралінгвальні чинники, що вплинули на створення АЛН у поезії П. Тичини.

Мова постійно оновлює свій лексичний ресурс, що пов'язано передусім із появою нових слів, які відповідають вимогам суспільного, культурного, політичного життя українського соціуму на певному етапі його існування.

Проблема кваліфікації нового слова – одна з ключових у сучасній неології. Для найменування новоствореного слова використовують терміни "неологізм", "новотвір", "оказіоналізм", "індивідуально-авторський новотвір", розрізнення яких

спричинене лінгвістичною природою неологічних одиниць, їх роллю та місцем у мовній системі, можливістю / неможливістю входження до узусу.

Авторські лексичні новотвори – це номінативні одиниці, спеціально створені автором художнього тексту з метою реалізації певних мовно-естетичних завдань (Г. М. Вокальчук, Н. А. Адах, Н. В. Гаврилюк, В. В. Максимчук та ін.). Такі інновації виникають унаслідок творчого використання креативною мовною особистістю рідномовних або ж запозичених дериваційних ресурсів. АЛН уперше зафіксовані в авторських текстах і не описані в загальномовних лексикографічних джерелах. До новотворів зараховуємо також індивідуально-авторські модифікації узуальних лексем, із-поміж яких – фонетичні модифікації, словотвірні варіанти та дублети. Хоча цим словам і притаманний мінімальний ступінь новизни, проте в художньому стилі загалом і в поезії зокрема вони суттєво розширюють номінативні та виражальні засоби мови, ілюструючи тим самим її динамічний розвиток, експресивність і стилістичне розмаїття.

Одним із найпродуктивніших словотворців ХХ ст. є П. Тичина, чий вплив на збагачення українського поетичного словника та національної мови загалом потужний і незаперечний.

Із огляду на сучасні дослідження, специфіку аналізованих одиниць, факти біографії поета, місце словесної творчості в житті П. Тичини, суспільно-політичну ситуацію в країні й світі у ХХ ст. виокремлено три ключові екстралінгвальні чинники – ідеологічний, культурологічний і соціальний, – які суттєво вплинули на тематику, ідейно-художній зміст поезій, а, отже – і на семантику, структурно-стилістичні особливості АЛН (*клас-атом, подорожник-українець, христововоскресний, хрестосрібен*). До соціальних чинників відносимо вивчення автором світових мов, активну перекладацьку діяльність, навчання в духовній семінарії, відвідування літературних “субот” М. Коцюбинського й ін.; до культурологічних – збирання фольклору, роботу на посадах директора Інституту літератури АН УРСР, завідувача літературної частини в Київському театрі імені Т. Г. Шевченка; ідеологічними чинниками вважаємо активну громадянську позицію поета, заміщення посади міністра освіти, депутатство у Верховній Раді УРСР.

Культурологічні чинники безпосередньо впливають на рівень інтелектуальності й освіченості мовної особистості, що виразно виявилось в ерудиції П. Тичини. Глибока обізнаність зі світовими й вітчизняними досягненнями науки, техніки, культури, знанням історії України та світу не лише розширили світогляд митця, а й збагачили його словесну творчість високохудожніми лексичними елементами, надихнули до неологічного експериментаторства. П. Тичина досконало володів кількома іноземними мовами, був перекладачем. Він майстерно використовував АЛН у перекладах творів світової літератури. Саме перекладацька діяльність стимулювала творення одиниць індивідуально-авторської номінації як семантично та стилістично точних українських відповідників до чужомовних слів. Унаслідок моніторингу текстів перекладів із 42 мов 167 авторів і народних пісень (представлених в останньому академічному виданні творів П. Тичини) виявлено, що автор використав 285 лексичних інновацій. Це становить 26 % від усієї сукупності АЛН поета.

Аналіз ідеологічних чинників впливу на словотворчість П. Тичини дає змогу дослідити неологію поета з погляду її залежності / незалежності від ключових на той час ідеологічних правил і канонів. У поетичному вокабулярі автора засвідчено АЛН на позначення недовговічних суспільно-політичних реалій, як-от: *непманюк, радянець, соціал-цегзібель, збільшовичений, класово-свідомий* та ін.

Дослідження соціальних чинників передбачає аналіз впливу особливостей життя конкретного соціуму на словотворчу практику П. Тичини (в Україні початки радіомовлення припадають на 1924 рік. 1921 року зафіксовано АЛН – модифікацію узуальної лексеми – *радіострум*).

Аналіз інтралінгвальних чинників на появу АЛН П. Тичини засвідчує його високий рівень володіння мовою та глибоке усвідомлення потреби створення нового слова для заповнення мовної лакуни. До основних інтралінгвальних чинників належать такі: прагнення до економії мовного простору (*дітозгуб* – замість узуального *дітозгубець*, *червоно-си'-зеле'* – замість узвичаєного *червоно-синьо-зелений*), тенденція до регулярності (*весна-провесна, весно-ясний, весніти, веснисто*), ускладнення, збагачення мовної структури іншими словами-основами (*капамутно-мутно-червоний*), тенденція до інтеграції (*двір-гараж, дієчина-альт*), вплив розмовного мовлення на поезію (*голод-галосок, дим-димок*), тенденція до аналогії (*гітлероманія, вітер-перегонець*), віддання переваги експресивнішим мовним формам (*враг-бузувір, кректул-дідуган*).

Отже, аналіз указаних вище чинників впливу на неологічні експерименти П. Тичини дає змогу по-новому поглянути на словотворчість поета з метою дослідження еволюції його словопошуків.

Другий розділ – “Еволюція психолінгвальної креативної діяльності П. Тичини” – присвячено аналізу основних тенденцій словопошуків поета впродовж усіх періодів його творчості; визначено вплив фольклору на створення АЛН; з'ясовано граматичні та семантико-структурні особливості інновацій; схарактеризовано внесок П. Тичини в розвиток поетичного лексику ХХ ст.

На основі класифікації творчості П. Тичини Л. М. Новиченка виокремлено такі періоди психолінгвальної креативної діяльності поета: 1) період кларнетизму (1909–1924 рр.), або класичний; 2) період 30-х років (1926–1939 рр.); 3) воєнний період (1940–1945 рр.); 4) післявоєнний період (1946–1967 рр.).

У період кларнетизму П. Тичина створив 274 інновації. Найпродуктивнішими були 1921 (68 АЛН), 1920 (53 АЛН), 1923 (37 АЛН), 1917 (32 АЛН) роки. Тоді автор плідно працював над розвитком власного мовно-естетичного смаку, пошуком оригінальних способів мовного вираження своїх світоглядно-суспільних і культурно-національних уявлень про світ.

Упродовж 1926–1939 років П. Тичина створив 185 АЛН, що становить майже 17 % від усієї кількості інновацій. Найбільше АЛН зафіксовано 1930 р. – 35 АЛН, 1937 р. – 33 АЛН, 1933 р. – 23 АЛН. Попри тиск радянської влади та нагнітання некомфортної творчої атмосфери, П. Тичина все ж зберіг свою унікальність у створенні інновацій і продовжував активно експериментувати в галузі індивідуально-авторської номінації.

У воєнний період зафіксовано 106 АЛН. Найбільше інновацій засвідчено в поезіях 1942 (39 одиниць), 1943 (19 АЛН) і 1941 (12 одиниць) років. Відсутність

політичної, економічної стабільності в Радянському Союзі, воєнні дії, постійні переїзди поета, неможливість прямого контакту П. Тичини з іншими письменниками частково зумовили спад неологічної діяльності митця.

У поезії 1946–1969 років засвідчено 160 інновацій. Перебування під пильною увагою політичних, ідеологічних і цензурних установ вплинуло на словотворчу діяльність П. Тичини (поет починає більше займатися літературознавчою діяльністю).

На рисунку 1 представлено частотний розподіл АЛН у поезії П. Тичини за хронологічним принципом. На вертикальній осі від 0 до 70 позначено кількість АЛН, на горизонтальній – роки утворення інновацій (від 1909 до 1967 років). Результати кількісних обрахунків довели робочу гіпотезу про те, що створення індивідуально-авторських номінацій відповідає загальній словотворчій тенденції, характерній для найбільш продуктивних у досліджуваному аспекті періодів оказіональної номінації в українській поезії XX ст.

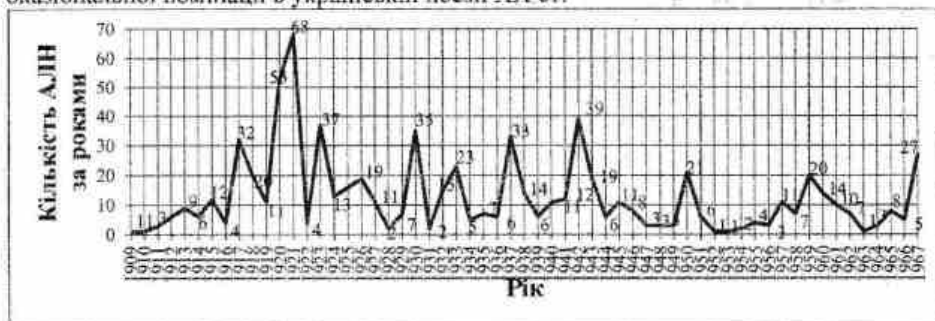

Рис. 1. Кількісний розподіл авторських лексичних новотворів П. Тичини за роками їх створення

Отже, найбільш плідними в словотворчій практиці поета були 1921, 1920, 1942, 1923, 1930, 1937 і 1917 роки. Після аналізу біографічних відомостей поета виявлено, що творча атмосфера цих років була сприятливою для письменницької діяльності П. Тичини загалом і його словопошуків зокрема. Період кларнетизму та період 30-х років, за результатами обрахунків, були найбільш плідними, що підтверджено й частотністю створення АЛН у ці роки.

Найбільше АЛН використано у творах, які ввійшли до збірок “Вітер з України” (1924 р.) – 69 АЛН, “Сонячні кларнети” (1918 р.) – 43 АЛН, “Чуття єдиної родини” (1938 р.) – 42 АЛН, “Чернігів” (1931 р.) – 29 АЛН і “День настане” (1943 р.) – 26 АЛН. 61 одиницю індивідуально-авторської номінації засвідчено в симфонії “Сковорода”. Більше 300 АЛН віднайдено в поезіях, опублікованих поза збірками (а тому не датованих), та в словнику інновацій П. Тичини, укладеному Г. М. Колесником, де новотвори зафіксовано без точної паспортизації.

Отже, поет створював АЛН упродовж усієї поетичної діяльності з неоднаковою активністю. Основною метою його словесних експериментів було намагання якнайповніше відбивати мовну діяльність із її бурхливим словотворенням і шукати засоби для розширення семантико-стилістичних меж писемної мови.

Окрім того, проаналізовано й інші чинники, що вплинули на кількість АЛН, із-поміж яких – редакторські й авторські зміни в поетичних текстах, від яких залежав зміст віршів, ритмомелодика, наявність / відсутність інновацій у варіантах твору; цензурні настанови, які примушували переписувати вірші через наявність у них новотворів.

П. Тичина створював АЛН різних частин мови (481 іменник, 249 прикметників, 203 дієслова (із-поміж яких – 19 дієприкметників і 4 дієприслівники), 149 прислівників, 1 вигук). Частиномовний розподіл інновацій П. Тичини відповідає загальним тенденціям словотворчого процесу ХХ ст., відповідно до яких найбільше авторських інновацій створено для найменування предметів, явищ, осіб, менше – для назв статичних і динамічних ознак, найменше – для позначення ознак.

Аналіз основних тематичних груп (ТГ) АЛН П. Тичини здійснено з урахуванням хронологічного критерію. Із-поміж новотворів поета найбільшу кількість найменувань становлять назви явищ природи, що спричинено належністю номінацій цієї ТГ до основного лексичного фонду й до традиційного поетичного словника. АЛН П. Тичини слугують засобами образного відтворення (*дощоросно, зима-холодюза, зима-білогрудка, сніг-мочар*). Активне конструювання оригінальних назв осіб (116 АЛН – 11 % від загальної сукупності інновацій) пов'язане з бажанням автора конкретизувати характеристики денотата, створити емоційно-експресивне позначення особи замість стилістично нейтрального відповідника, зберегти ритмомелодику строфи (*антихр ('антихрист'), митець-чародій, сонцеприхильник, чудотворець-сміхотвор*).

Найчастотнішими морфемами у складі АЛН є такі: *зелен-* (19 АЛН), *зір-/зор-* (18 АЛН), *золот-/злот-* (13 АЛН), *сон-ц-* (11 АЛН), *звір-, квіт-* (по 10 АЛН). Така частотність указує на ті ключові концепти, на оригінальну номінацію яких П. Тичина звертав особливу увагу. Показово, що зазначені високочастотні морфеми активно вживані в складі узуальних слів традиційного поетичного лексикону.

У дослідженні еволюції словотворчості П. Тичини враховано вплив ідеологічних змін у суспільстві на створення АЛН. Початок ХХ ст. ознаменований подіями революційного, повстанського й окупантського характеру, що спричинило неодноразовість у поглядах і переконаннях політичних діячів на економічний суспільний та культурний розвиток країни / країн. Виразно виявлене “ідеологічне розмаїття” початку минулого сторіччя і в неології П. Тичини: 1917–1919 роки – етап післяреволюційних змін, падіння царизму, поширення ідей демократії, реалізація непівської моделі в умовах соціалізму, формування договірної федерації – усе це так чи так віддзеркалено в АЛН, напр.: *закон-соціалізм, кос-федерація, федерувати*.

Упродовж 30-х років, утворюючи АЛН з ідеологічним компонентом у семантиці, П. Тичина також реагує на зміни в суспільстві й ідеології комуністичної влади, насаджувани в цей час. Поява АЛН *гітле-муссолінінський, збільшовичений, танк-терор* спричинена намаганням передати настрої радянського суспільства, його складні дипломатичні відносини з Німеччиною.

Ненависть до фашистських загарбників виражена в АЛН із негативною конотацією в семантиці: *дітозгуб, звір-людод, тевтон-гад* (час утворення цих інновацій – 1942–1945 роки).

У післявоєнний період у СРСР встановлено ідеологію тоталітаризму, посилено тиск на творчу інтелігенцію, у зв'язку з чим у поетичному лексиконі П. Тичини з'явилися характерні для цього часу АЛН: *заокеанець, правдиво-єдиний, радянцев, різноязиччя* та ін.

Вплив культурологічних чинників на креативну діяльність П. Тичини виразно виявлений у ранній період словотворчості. У цьому хронологічному зрізі виокремлено підготовчий етап (1909–1914 рр.), упродовж якого створено 20 АЛН. Походження цих інновацій пов'язане з фольклорним впливом (*горіти-треліти, пісня-журба, розказувати-гамоніти* та ін.); впливом досвідченіших письменників (М. Вороного, М. Коцюбинського, В. Маяковського); власними словесними експериментами (*напхненно-мелодійний, сумно-розхристаний* та ін.). Поет записував народні пісні, його батьки знали багато фольклорних творів, що, безумовно, вплинуло на креативну словесну діяльність П. Тичини. До новотворів із національно-культурним компонентом мовної семантики належать інновації, сконструйовані на основі традиційних для українського фольклорного словника ключових слів-образів – небо, сонце, дощ, квіти, пташка (*квіти-дзвони, дощ-мочар, птах-пташина, пташка-крилашка* та ін.). У 30-і роки, поет і надалі конструює АЛН за зразком народнопоетичних найменувань (*брови-острішки, народ-рід*), а у воєнний період для стилізації найменувань під народнопоетичні номінації створює короткі прикметники (*здоров-я-зростання, молод-юн, небо-небозвід, небо-сонце*). Автор розвиває фольклорну традицію емоційно-експресивного позначення денотатів і впродовж 50–60-х років. У цей час П. Тичина експериментує у творенні складених номінацій, у яких поєднано синонімічні компоненти: *душно-жарко, мисль-думка, розум-ум* та ін.

Для аналізу еволюції психолінгвальної креативної діяльності П. Тичини важлива характеристика соціальних умов, у яких працював поет. Одним із основних компонентів духовності автора є його ставлення до релігії та релігійність того соціуму, в якому він перебуває. У ранній творчості зафіксовано групу АЛН, які визначають ставлення до віри і її місце в житті автора (*воскресити-тихо, молитва-скарга*). Реагує поет і на науково-технічний прогрес, зокрема дослідження небесних просторів відображено в АЛН *аеролітний, аеропланити, світ-аеростат*. Для позначення назв осіб – представників певного класу – П. Тичина створює найменування *творець-пролетар, пролетар-вулкан*.

У 30-х роках автор активно експериментує з назвами релігійних понять. Зазвичай це образні найменування з негативною семантикою компонентом у семантиці. Поява таких АЛН зумовлена потребою виявлення осуду до релігії як "опіуму народу" та її носіїв, напр.: *кадіальність, хвост-бог, хресто-бог, чортовий*.

У період 1940–1945 років основними ідейно-політичними лозунгами стали заклики до суспільної рівності, зневаги до багатіїв, іноземців (зокрема німців), які П. Тичина активно реалізовує у своїх словотворчих експериментах (*звір-ворог, звір-людоджер, пан-германство, тевтон-гад*).

АЛН П. Тичини кінця 40-х – початку 60-х років – репрезентанти особливостей мовної картини світу того хронологічного зрізу, їх семантика пов'язана з певними реаліями, явищами й історичними постатями, характерними для цього періоду: *лорд-братовбивця*, *лорд-салафрон*.

Отже, найбільш впливовими на словопошуки П. Тичини були ідеологічний, культурологічний, соціальний екстралінгвальні чинники, які виразно ілюструють психолінгвальні реакції поета на складні суспільно-політичні ситуації як стимули для креативної словесної діяльності мовної особистості.

Основними причинами творчого використання фольклорної традиції в утворенні АЛН для П. Тичини були: 1) світоглядні орієнтації, пов'язані з впливом родинно-побутових традицій і релігійних уявлень (*сиротюченко*, *отець-дерій*, *отець-дурило*); 2) загальноестетичні засади, що демонструють розвиток мови в естетичному напрямі (*дівчина-альт*, *дівчина-красновидка*, *дівчаточко-небога*); 3) художньо-стильові чинники, які вказують на спроби автора використати АЛН із певною стилістичною метою, що надає інноваціям поета емоційно-експресивного відтінку значення (*розум-ул*, *смуток-жаль*, *хмара-туча*); 4) ідеологічні чинники, які впливають на появу індивідуально-авторських радянizmів: *непманюк*, *пан-хизжак*, *радянець* (пор. з АЛН інших словотворців ХХ ст., поява яких спричинена певними ідеологічними чинниками: *радкаламар* (В. Еллан-Блакитний), *люмпенпролетар* (Д. Загул), *непролетар* (Д. Фальківський), *пролет* (В. Бобинський та ін.); 5) літературні чинники, що вказують на пошуки зразків для наслідування, чим слугує словотворчість інших письменників (Т. Шевченка, Лесі Українки, М. Вороного та ін.), та використання семіотичних знаків українського народу в процесі креативної діяльності (*зірка-яска*, *кінь-перегонєць*, *місяць-серпик*).

Для АЛН П. Тичини, створених за зразком народнописаних найменувань, характерні такі особливості реалізації фольклорної традиції: 1) використання національного концептуарію (*голубка-лада*, *зелен-сад-виноград*); 2) застосування характерних для уснонародного мовлення словотвірних моделей (*брат-охоронець*, *гора-висота*); 3) створення інновацій за допомогою редуплікації основ за моделлю, характерною для народнописаних текстів (*вовк-вовчице*, *гарячий-гарячіший*).

Отже, П. Тичина трансформував фольклорні інновації у своїх словопошуках, надавши їм нового звучання та семантичного наповнення. Виокремлення аналогій із усними народними творами сприятиме подальшим дослідженням взаємозалежності літературних і народнопоетичних текстів у словотвірній практиці поетів ХХ ст.

Фіксація однакових за змістом і формою інновацій у лексиконі П. Тичини й інших авторів ХХ ст. (В. Барки, І. Драча, М. Зерова, Л. Костенко, А. Малишка, М. Семенка та ін.) спричинена низкою передумов: 1) авторитетом П. Тичини як поета з оригінальною манерою письма, що втілювалася зокрема в його новотворах, котрі були впізнаваними в тогочасному історико-літературному соціумі й нерідко були використані іншими авторами як прямі цитати або ж слугували зразками для творення АЛН (за аналогією); 2) експериментами П. Тичини в різних літературних жанрах і напрямках; 3) особистим знайомством і тісними творчими контактами з поетами ХХ ст. (В. Елланом-Блакитним, А. Казкою, А. Малишком).

Отже, П. Тичина створював інновації з метою оригінального представлення навколишньої дійсності, виразнюючи поетичне мовлення високоестетичними образними найменуваннями, які в своєрідній формі віддзеркалювали дух епохи.

У *третьому* розділі – “Лексикографічна інтерпретація авторських лексичних новотворів П. Тичини” – проаналізовано особливості словникового представлення АЛН П. Тичини в сучасних лексикографічних джерелах; визначено внесок поета в розвиток і збагачення загальномовного лексикону; сформульовано основні принципи формування реєстру та теоретичні засади укладання “Словника авторських лексичних новотворів Павла Тичини”; описано складні випадки лексикографічного представлення новотворів письменника; окреслено перспективи подальшого лексикографічного опрацювання інновацій поета.

Поява перших в українській письменницькій лексикографії словників АЛН П. Тичини та М. Рильського, укладених Г. М. Колесником (1971 р., 1973 р.), започаткувала окремий напрям в українському словництві – індивідуально-авторську неографію.

Окремі АЛН П. Тичини засвідчено в лексикографічних студіях Г. М. Колесника, Є. Я. Єрмоленко, Г. М. Вокальчук, С. П. Бибики, О. М. Рудь, О. Б. Тимочко.

Здійснивши моніторинг 12-томного повного академічного видання творів поета й урахувавши сучасні наукові досягнення у галузі української індивідуально-авторської неології та неографії, ми сформували оновлений реєстр АЛН П. Тичини (на 1085 інновацій), що аргументовано доводить внесок письменника в розвиток українського поетичного лексикону як одного з найактивніших словотворців ХХ ст.

У процесі формування реєстру застосовано лексикографічну, текстологічну, інтертекстуальну та компаративну експертизи. Лексикографічна експертиза первинно сформованого реєстру інновацій передбачала моніторинг АЛН за різножанровими загальномовними словниками з метою уникнення фіксації узуальних лексем у складі реєстру АЛН (експертизу здійснено за 81 лексикографічним джерелом).

Лексикографічна експертиза авторської неологічної лексики була продовжена й після видання “Словника...” (2011 р.), оскільки виявилось, що до реєстру помилково внесено окремі народнопоетичні складені найменування, діалектні слова та росіянізми. На сьогодні підготовлено другу редакцію цього лексикографічного джерела.

Текстологічна експертиза передбачала аналіз фольклорних текстів, що стало однією з ключових проблем у формуванні реєстру АЛН поета, оскільки для перевірки неологічності / узуальності описуваного слова не завжди достатніми були результати лексикографічної експертизи. Унаслідок моніторингу 100 збірок усної народної творчості з первинно сформованого реєстру АЛН П. Тичини було вилучено 6 одиниць (напр., *брат-побратим, войн-герой, путь-дорога*), які на початковому етапі дослідження було зараховано до неологічних.

Компаративна експертиза, використана для аналізу АЛН П. Тичини, покликана виконати низку завдань: а) порівняти однакові чи різні за структурою і семантикою АЛН одного автора; б) з'ясувати вплив літературних процесів

минулого на словотворчість автора; в) визначити вплив АЛН автора на неологічні експерименти поетів наступних поколінь; г) зіставити інновації одного поета з однаковими (чи подібними) за семантикою АЛН інших митців для визначення впливів епохи, політичної ситуації, соціальних умов і творчих взаємовпливів між авторами (зокрема в царині неологічних експериментів); г) окреслити роль окремого поета, групи авторів чи літературного угруповання в збагаченні поетичного лексикону конкретного хронологічного зрізу; д) визначити місце та роль АЛН у загальномовному контексті; е) порівняти індивідуально-авторські номінації з узуальною лексикою тощо.

Інтертекстуальна експертиза – перспективний напрям дослідження АЛН, оскільки отримані результати допоможуть проаналізувати індивідуально-авторську мовно-поетичну картину світу в її зіставленні та порівнянні з мовною та концептуальною картинами світу; визначити вплив екстралінгвальних чинників на творення нових слів (зокрема й авторських номінацій); простежити еволюцію мовно-виражальних засобів; з'ясувати причини використання авторських інновацій у поетичних перекладах чужомовних текстів тощо.

Унаслідок проведених лексикографічної, інтертекстуальної, компаративної та текстологічної експертиз з'ясовано, що понад 40 АЛН П. Тичини введено до загальномовних словників (СУМ, ВТС-04, УОС-08, ВЗОС-03 та ін.). Ці слова не зафіксовано в лексикографічних джерелах, виданих до встановленої дати створення АЛН чи публікації поезії з інновацією П. Тичини (БГ, СУМЯ-20, УЛВН-73 та ін.). Здобуті результати дослідження слугуватимуть основою для подальшого вивчення словотворчості автора.

У процесі укладання словника АЛН П. Тичини траплялися труднощі різного характеру, насамперед: 1) неможливість установлення традиційної для іменників початкової форми (*літа-перепроді, оченьки-ворітечка*), частиномовної належності (*черв(черва-)-фріц, слово-тигла(-тигло)*), 2) визначення роду іменникових АЛН (*дрозь, льо, сухозлот(-а)*). Проблема ідентифікації лексичного новотвору була однією з основних, оскільки в поетичних текстах П. Тичини зафіксовано низку словотвірних і фонетичних модифікацій узуальних слів (*беззлада, дерзотний, зустріння*).

Перспективою лексикографічного опису АЛН П. Тичини є укладання тлумачного, словотвірного та тематичного словників інновацій поета, які слугуватимуть основою для подальших наукових розвідок і дадуть змогу визначити вплив поета на словотворчість ХХ ст. загалом і особистий внесок автора в розвиток і збагачення української мови.

Отже, формування реєстру авторської неологічної лексики потребує від лексикографа ретельного багатовекторного лінгвокультурологічного, історичного, літературознавчого аналізу специфічного фактичного матеріалу, який наочно демонструє невичерпні дериваційні ресурси української мови, її експресивно-номінативний потенціал, а також психолінгвальну креативність визначної мовної особистості.

У висновках викладено основні результати роботи.

Розвиток мови як динамічний процес передбачає появу нових слів, які збагачують лексичний склад, увиразнюють національну мовну та мовно-поетичну

картину світу, виражають національно-культурні та світоглядно-суспільні орієнтації українського народу на певному хронологічному зрізі.

АЛН – новотвори, що функціують зазвичай у художніх текстах і є результатами креативної психолінгвальної діяльності мовної особистості як представника певної національної спільноти. До АЛН мовознавці зараховують власне новостворені лексичні одиниці, а також індивідуально-авторські модифікації узуальних лексем (фонетичні модифікації, словотвірні варіанти та дублети).

Актуальне завдання сучасного мовознавства – всебічний аналіз результатів словотворчої діяльності провідних українських письменників, чия неологія суттєво збагатила й розвинула загальномовний і поетичний лексикон, віддзеркалила специфіку національної та індивідуальної мовно-поетичних картин світу, репрезентувала особливості національної культури та менталітету й оригінальність письменницького стилю, манери викладу.

Одним із найактивніших словотворців ХХ ст. був П. Тичина. Попри те, що неологія цього автора становила об'єкт спеціальних наукових студій (праці Г. М. Колесника, Л. М. Новиченка, В. О. Шадури), публікація у 80-х роках ХХ ст. академічного видання творів автора уможливила ґрунтовний науковий аналіз корпусу одиниць індивідуально-авторської номінації в якнайповнішому обсязі. Своєю чергою, це дало підстави для виявлення основних тенденцій в еволюції креативної психолінгвальної діяльності П. Тичини впродовж різних періодів його тривалої поетичної творчості (1909–1967 рр.)

Семантика та структурно-дериваційні особливості поетичних новотворів П. Тичини мотивовані екстра- й інтралінгвальними чинниками, які яскраво ілюструють еволюцію словотворчої практики поета.

Для екстралінгвальних чинників, що зумовили появу індивідуально-авторських номінацій П. Тичини, характерні такі особливості: 1) вплив ідеологічних змін у суспільстві на створення АЛН, спричинений активною політичною та громадською діяльністю поета; 2) “ідеологічне розмаїття” початку ХХ ст. закономірно відзеркалено й у словотворчій практиці П. Тичини; 3) культурологічний вплив виразніше виявлений у ранніх словопослухах поета, що спричинено тогочасним особливо тісним зв'язком з фольклорною стихією (зв'язок цей не переривався упродовж усієї творчої діяльності П. Тичини; 4) одним із основних компонентів духовного світу автора є його ставлення до релігії (цей факт зумовив появу частини АЛН відповідної семантики); 5) вплив екстралінгвальних чинників на створення АЛН був найвідчутнішим у ті періоди ХХ ст., які відзначалися кардинальними політичними, суспільними чи культурними зрушеннями.

Вплив інтралінгвальних чинників на створення індивідуально-авторських номінацій зумовлений низкою закономірностей: 1) П. Тичина часто створював АЛН з метою мовної економії простору; 2) поява багатокomпонентних інновацій, не характерних для узуального словотвору, спричинена потребою привернути увагу адресата, стимулювати його активне сприйняття поетичного тексту; 3) низка АЛН створена для заповнення мовних лакун; 4) індивідуально-авторські складені найменування, використані замість узуальних відповідників, уточнюють значення

останніх; 5) П. Тичина активно створював інновації за аналогією до іншомовних слів, фольклоризмів; 6) на появу частини АЛН вплинуло розмовне мовлення; 7) пошук емоційно виразніших слів (порівняння з загальнономовними аналогами) став передумовою появи низки АЛН.

Отже, П. Тичина створював інновації з метою оригінального представлення навколишньої дійсності, увиразнюючи поетичне мовлення високоестетичними образними найменуваннями, оновлюючи та збагачуючи український поетичний лексикон.

Здобуті в процесі частиномовного аналізу результати кількісних обрахунків підтвердили робочу гіпотезу про те, що створення індивідуально-авторських номінацій П. Тичиною відповідає загальній словотворчій тенденції в українській поезії ХХ ст., відповідно до якої найактивніше поет конструював іменникові АЛН (у поезії П. Тичини вони становлять – 44 % від загальної кількості АЛН) та прикметникові АЛН (23 %), менше – дієслівні АЛН (19 %) і прислівникових АЛН (14 %).

За частотністю появи інновацій упродовж всієї творчої діяльності П. Тичини найбільш плідними були період кларнетизму (1909–1924 рр.), коли поет створив 38 % інновацій, та період 30-х років, коли зафіксовано 26 % АЛН від кількості датованих новотворів. Така висока частотність уживання новотворів у поезіях зазначених хронологічних зрізів свідчить про загалом сприятливу атмосферу для психолінгвальної креативної діяльності поета. Сплеск словотворчої активності П. Тичини припадає на 1921, 1920, 1942, 1923, 1930, 1917 роки. Таке частотне представлення інновацій упродовж перших двох періодів творчості відповідно презентоване й збірками поета, із-поміж яких найпоказовішими в аспекті розгляданої проблеми є “Вітер з України”, “Сонячні кларнети”, “Чуття єдиної родини”, “Чернігів”.

Поет найактивніше створював найменування на позначення осіб та явищ природи, що спричинено насамперед належністю найменувань цих ТГ до основного словникового фонду мови й пошуками автора оригінальних словесних аналогів до загальнономовних номінацій.

Специфіку ідіостилю П. Тичини визначають зокрема АЛН, у структурі яких наявні високочастотні кореневі морфеми *зелен-*, *зір-/зор-*, *золот-/злот-*, *сон-ц*, *звір-*, *квіт-*. Характерно, що зазначені морфеми входять до складу найменувань традиційного народнописанного словника, що, своєю чергою, підтверджує тезу про тісний зв'язок неологічної лексики П. Тичини з мовою фольклору.

Комплексний аналіз еволюційних процесів у неологічній діяльності П. Тичини засвідчив, що особливо активно в царині індивідуально-авторської номінації поет експериментував упродовж раннього періоду творчості (зафіксовано близько 250 АЛН, створених упродовж 1909–1924 рр.).

Період 30-х років також був плідним у словопошуках поета (створено близько 200 інновацій), що спричинено значним поживленням національного культурного життя наприкінці 20-х років і непростими суспільно-політичними умовами буття українського соціуму, які слугували своєсередніми стимулами для креативної психолінгвальної діяльності письменників загалом і П. Тичини зокрема.

Помітний спад у словотворчості П. Тичини спостережено впродовж 1940–1945 рр. (зафіксовано близько 110 АЛН). Це закономірно зумовлено воєнною ситуацією в країні, складними суспільно-політичними умовами життя.

Майже 270 АЛН П. Тичина створив упродовж останнього періоду своєї неологічної діяльності – 50–60-х років, коли потужними екстралінгвальними стимулами словопошуків поетів ХХ ст. стали кардинальні зміни в політичному, соціальному й культурному житті країни – перемога в Другій світовій війні, відбудова.

Попри те, що 1971 року з'явився перший в українській авторській лексикографії словник інновацій цього автора ("З'являються нові слова у мові..." Г. М. Колесника), поява у 80-х роках минулого сторіччя академічного видання творів письменника спричинила потребу по-новому поглянути на словопошуки митця. Низку АЛН П. Тичини фіксували й інші лексикографічні джерела. Однак у повному обсязі неологія поета не підлягала лексикографічній інтерпретації, що закономірно зумовило актуальність обраного напрямку неографічного дослідження.

З огляду на теоретичні засади сучасної авторської неографії укладено "Словник авторських лексичних новотворів Павла Тичини", до складу якого ввійшло 1085 одиниць. Реєстр АЛН сформовано на основі чотирьох основних принципів – лексикографічного, інтертекстуального, компаративного та текстологічного.

Унаслідок проведення лексикографічної й текстологічної експертиз із первинно укладеного реєстру інновацій вилучено низку номінативних одиниць, що виявилися не авторськими утвореннями, а рідковживаними загальномовними найменуваннями, діалектизмами, фольклоризмами тощо. Зважаючи на тісний зв'язок неології П. Тичини із народнописенною творчістю, важливе значення у формуванні реєстру АЛН мав моніторинг фольклорних текстів із метою виявлення в них високочастотних складених найменувань, за аналогією до яких поети ХХ ст., зокрема й П. Тичина, активно створювали авторські юкстапозити.

Результатом дослідження фольклорних текстів у зазначеному вище аспекті став укладений "Короткий словник юкстапозитів у народнописених текстах" на понад 3000 одиниць, зафіксованих у 100 збірках, який буде надійним джерелом для проведення лексикографічної та текстологічної експертиз авторської неологічної лексики.

Установлення першозавторства АЛН передбачає здійснення різнобічного аналізу словотворчості поета, вивчення лексикографічних джерел, біографічних, літературно-критичних і теоретичних матеріалів. Унаслідок такого різновекторного дослідження встановлено, що першим автором неологічних номінативних одиниць, засвідчених у поетичних лексиконах П. Тичини й інших авторів був саме П. Тичина. Такий висновок здійснено на основі ґрунтовного аналізу відповідних періодів, упродовж яких створено АЛН, вивчення особливостей творчої манери письма авторів, у поетичних вокабулярах яких засвідчено однакові з погляду змісту й форми АЛН (М. Вінграновського, І. Драча, І. Калинця, Л. Костенко, А. Малишка, Д. Павличка та ін.). Творчість письменника активно пропагувала радянська влада, його твори видавали величезними накладками й вивчали в загальноосвітній і вищій школі, що й зумовлювало широку популярність поезії П. Тичини загалом і

результатів його неологічних експериментів зокрема, що, своєю чергою, стимулювало до словопошуків поетів наступних поколінь, зумовлювало наслідування (а іноді – й копіювання) творчої манери письма П. Тичини.

Усебічне вивчення неології П. Тичини все ще є актуальним завданням української лексикографії, ідіостилістики, авторської неографії. На часі – укладання словотвірного та тематичного словників АЛН – праць, які дадуть змогу об'єктивніше визначити вплив поета на словотворчість ХХ ст. загалом, з'ясувати особистий внесок П. Тичини в збагачення загальнономовного словника.

Неологічні експерименти одного з найактивніших словотворців ХХ ст. – П. Тичини виразно ілюструють розвиток виражальних можливостей української мови впродовж досліджуваного хронологічного зрізу, віддзеркалюють особливості національної та індивідуальної мовно-поетичних картин світу, засвідчують тонке мовне чуття і тісний зв'язок автора як креативної мовної особистості з невичерпними джерелами народної словесної творчості.

Отже, словотворчість П. Тичини посідає чільне місце в українському поетичному лексиконі ХХ ст., оскільки репрезентує розвиток української мови, її виражальних можливостей, відображаючи індивідуальну авторську та національну картини світу.

У додатках представлено 1 діаграму та 8 таблиць, фрагменти “Словника авторських лексичних новотворів Павла Тичини”, “Короткого словника юкстапозитів у народнописаних текстах”, “Словника складених авторських лексичних новотворів Павла Тичини”, “Тематичного словника (тематична група “Назви осіб”)”.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Кирилюк О. В. Словник авторських лексичних новотворів Павла Тичини / О. В. Кирилюк // Мовотворчість Павла Тичини у дзеркалі третього тисячоліття: [збірник наукових праць; відп. ред. Г. М. Вокальчук]. – Острог: НаУОА, 2011. – С. 181–263.

2. Вокальчук Г. М. Прислівникові новотвори в поезії Павла Тичини (статистичний, семантико-дериваційний, хронологічний аспекти) / Г. М. Вокальчук, О. В. Кирилюк // Наукові записки. Серія “Філологічна”. – Острог: НаУОА, 2010. Вип. 17. – С. 160–166.

3. Вокальчук Г. М. Складні випадки лексикографічного опису інновацій у новому “Словнику авторських лексичних новотворів Павла Тичини” / Г. М. Вокальчук, О. В. Кирилюк // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Частина І. Мовознавство. – Луцьк, 2011. – № 2. – С. 56–59.

4. Кирилюк О. В. Застосування критеріїв ідентифікації новотворів у процесі укладання “Словника авторських лексичних новотворів Павла Тичини” / О. В. Кирилюк // Актуальні явища в сучасних слов'янських мовах та літературах: збірник наукових праць учасників міжнародного семінару молодих славістів (Оломоуць, 17–18 жовтня 2011 р.). – Оломоуць; Рівне, 2011. – С. 69–71.

5. Кирилюк О. В. Еволюція психолінгвальної креативності Павла Тичини / О. В. Кирилюк // Наукові записки. Серія “Філологічна”. – Острог: НаУОА, 2013. – Вип. 40. – С. 44–47.

6. *Кирилюк О. В.* Методичні аспекти вивчення словотворчої практики Павла Тичини / О. В. Кирилюк // Сучасні проблеми гуманітаристики : світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії : збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Рівне : РІ КУП НАН України, 2012. – С. 218–220.

7. *Кирилюк О. В.* Фольклорна основа складених наменувань у сучасній українській поезії / О. В. Кирилюк // Наукові записки. Серія “Філологічні науки” / відп. ред. проф. Г. В. Самойленко. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2013. – Кн. 3. – С. 203–207.

8. *Кирилюк О. В.* Основні принципи формування реєстру авторських лексичних новотворів Павла Тичини / О. В. Кирилюк // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : філологічні науки. Мовознавство. – Луцьк, 2014. – № 2 (279). – С. 37–42.

9. *Семенюк О. В.* Основні тенденції розвитку авторських лексичних новотворів Павла Тичини ранньої творчості / О. В. Семенюк // Сучасні слов'янські мови і літератури: традиції і сьогодення : лінгвістичні студії молодих дослідників V. – Оломоуць, 2014. – С. 20–25.

10. *Семенюк О. В.* Фольклорні лексичні інновації як одне з джерел формування авторської мовно-поетичної картини світу (на матеріалі лексичних новотворів П. Тичини) / О. В. Семенюк // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : Видавець Лисенко В. Ф., 2015. – С. 630–635.

11. *Семенюк О. В.* Використання інтертекстуального, лексикографічного та компаративного принципів у процесі формування реєстру авторських лексичних новотворів Павла Тичини / О. В. Семенюк // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – Вип. 1 (79). – С. 259–263.

12. *Семенюк О. В.* Вплив фольклору на словотворчу практику Павла Тичини / О. В. Семенюк // Лінгвістичні дослідження : збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. – Харків : ХНУ, 2015. – Вип. 39. – С. 74–79.

АНОТАЦІЯ

Семенюк О. В. Лексичні новотвори Павла Тичини: структура, семантика, лексикографічно-часові параметри. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова. – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. – Луцьк, 2015.

Проаналізовано авторські лексичні новотвори – репрезентанти української поетичної картини світу й невід'ємного складника авторського вокабуляру видатної креативної особистості – представника українськомовного соціуму ХХ ст. П. Тичини. Уперше в україністиці комплексно проаналізовано одиниці індивідуально-авторської номінації П. Тичини з урахуванням інтра- та екстралінгвістичних чинників ідеологічного, культурологічного, соціального характеру, що впливали на появу лексичних інновацій. Охарактеризовано внесок поета в розвиток і збагачення національного поетичного лексикону й української

мови загалом. Уперше на основі результатів частотного аналізу досліджено еволюцію психолінгвальної креативної діяльності П. Тичини, доведено вплив усної народної творчості на появу окресленого масиву авторських найменувань, зокрема проаналізовано складені інновації з фольклоризмами-юкстапозитами відповідної структури. Розроблено теоретичні основи словника авторської неологічної лексики П. Тичини, здійснено лексикографічну інтерпретацію 1085 одиниць. Визначено перспективи дослідження неології П. Тичини.

Ключові слова: авторський лексичний новотвір, еволюція, екстра- й інтралінгвальні чинники, інновація, неологія, неографія, Павло Тичина, психолінгвальна креативна діяльність, семантика, словотворчість, поезія XX сторіччя.

АННОТАЦІЯ

Семенюк О. В. Лексические новообразования Павла Тычины: структура, семантика, лексикографически-временные параметры. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки, Луцк, 2015.

Проанализированы авторские лексические новообразования – репрезентанты украинской поэтической картины мира и неотъемлемые составляющие авторского вокабуляра выдающейся креативной личности – представителя украинскоязычного социума XX века П. Тычины. Впервые в украинистике осуществлен комплексный анализ единиц индивидуально-авторской номинации П. Тычины с учетом интра- и экстралингвистических факторов идеологического, культурологического, социального характера, повлиявших на появление лексических инноваций. Охарактеризирован вклад поэта в развитие и обогащение национального поэтического лексикона и украинского языка в целом. Впервые на основе результатов частотного анализа исследована эволюция психолингвальной креативной деятельности П. Тычины, обосновано влияние устного народного творчества на появление определенного массива авторских наименований, в частности, проанализированы сложносоставные инновации с фольклоризмами-юкстапозитами соответствующей структуры. Аргументирована необходимость исследования индивидуально-авторской номинации в украинской поэзии XX века с учетом словообразовательных процессов в языке фольклора. Разработаны теоретические основы словаря авторской неологической лексики П. Тычины, осуществлена лексикографическая интерпретация 1085 единиц. Определены перспективы исследования неологии П. Тычины.

Ключевые слова: авторское лексическое новообразование, эволюция, экстра- и интралингвистические факторы, инновация, неология, неография Павел Тычина, психолингвальная креативная деятельность, семантика, словотворчество, поэзия XX века.

SUMMARY

Semeniuk O. V. Lexical new-formations of Pavlo Tychyna: structure, semantics, lexicographically-time parameters. – Manuscript.

Dissertation for the degree of the Candidate of philology, speciality 10.02.01 – Ukrainian language. – Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, 2015.

Dissertation is devoted to research of word-formation system of Pavlo Tychyna's practice in terms of its evolution, semantic, lexical and grammatical, derivational analysis and lexicographical description of author's lexical new-formations.

The terminology of the research of neological vocabulary in modern linguistics is determined, features of neologism, occasionalism and author's lexical new-formation are characterized. Dependence of dynamic lexical system of language from the appearance of new words is proved.

The features of extra- and intralingual factors and their impact on P.Tychyna's word-creation are described. Three key extralingual factors of psycholinguistic creative activity of the writer are singled out – cultural, ideological and social, which contributes to: 1) explanation of author's new-formations; 2) determination the period of innovation's formation; 3) outlining mutual influences and connections between poets of certain period or the whole century; 4) identifying general trends in art, the role of Pavlo Tychynas' author's new-formations in the derivation practice of poets of the twentieth century.

The basic trends of poet's word-creations during all periods of his work is done. It is determined such periods of poet's psycholinguistic creative activity: 1) the period of klarnetyzm (1911 – 1924), or classic; 2) the period of 30 years; 3) the wartime period; 4) the postwar period.

For the first time with using of quantitative calculation method frequent analysis of P. Tychynas' author's new-formations with consideration of parts of speech, creation, distribution is done. The working hypothesis that the creation of individual author's derivation of nominations corresponds to the general trends in the Ukrainian poetry of the twentieth century is confirmed.

The dependence of P. Tychynas' innovations from folklore and the poet's impact on other writers of twentieth century is determined.

Setting authorship is difficult, but important stage of lexicographic fixation of author's lexical new-formations, which provides the analysis of the date of writing / publishing poetry with innovation, indicates absence of individual author's nominations in general language dictionaries. It is suggested that Pavlo Tychyna was the author of 40 words what are fixed in the current lexicographical sources.

Theoretical fundamentals, basic principles of the register of "Dictionary of author's lexical new-formations of Pavlo Tychyna" are presented, difficult cases of lexicographical description are outlined and prospects of further research are determined.

Key words: author's lexical new-formation, evolution, extra- and intralingual factors, innovation, neology, neography, Pavlo Tychyna, poetry of the twentieth century, psycholinguistic creative activity, semantics, word-creation.

Підписано до друку 23.09.2014.
Формат 42х30/4. Ум. друк. арк. 0,9. Тираж 100 пр. Зам. №82-14
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «TimesNewRoman»

Друк: СПД Покора І. О.
Поліграфічний центр «Друк Формат»
Свідчення № 21981750000021016 від 18 лютого 2004 року
м. Луцьк, пр. Волі, 13
Тел. +38(067)314 87 35, e-mail: drukformat1@gmail.com